

PSIXOLOGIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYA ASOSLARIDAN FOYDALANISH

Suyunov Ochil Jumaboevich

SamDU psixologiya kafedrasi dotsenti

Ochilov Shohruh G'ayratovich

SamDU psixologiya yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: *Maqolada oliy o'quv yurtlarida o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshiris uchun innovatsion texnologiyalar va pedagogik mahorat asoslaridan unumli foydalanish yo'llari hamda muammoli ta'lim asosida darslarni tashkil etish zarurati ko'rsatib berilgan.*

Kalit so'zlar: *bilim, vaziyat, vaziyatli tahlil, kasb, muammoli vaziyat, ta'lim olish, ta'lim berish, o'qitish, evristik o'qitish, modulli o'qitish, intellekt, o'qitish turlari.*

Аннотация: *В статье изложены пути эффективного использования основ педагогического мастерства для повышения эффективности учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях, а также обоснована необходимость организации занятий на основе проблемного образования.*

Ключевые слова: *знание, ситуация, ситуационный анализ, профессия, проблемная ситуация, образование, обучение, эвристическое обучение, модульное обучение, интеллект, виды обучения.*

Abstract: *The article discusses ways to effectively use the basics of innovational technologies and pedagogical skills and the need to organize lessons based on problem-based learning to increase the effectiveness of the educational process in higher education.*

Keywords: *knowledge, situation, situational analysis, profession, problem situation, learning, teaching, heuristic learning, modular learning, intelligence, types of teaching.*

Zamonaviy, ilg'or o'qituvchilarning ta'lim-tarbiya sohasida erishgan unumpedagogik tajribalari - qobiliyat va mahoratlari ta'lim jarayonini qanchalik ustalik bilan tashkil etishida baholanadi.

Bugungi kunda har qanday davlatning barqaror taraqqiyoti asosini innovatsion faoliyat tashkil etadi. "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejizga emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya - bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak"[1].

Dalillar shuni ko'rsatadiki, qiziqish va ishtiyoq bilan dars olib borgan ma'ruzachilar talabalarni ta'lim olish borasida rag'batlantirishda katta yutuqlarga erishishgan. Bu kabi izlanishlar samarali ta'lim beruvchi ma'ruzachilarni faqatgina ma'lumot beruvchi emas, balki talabalarga haqiqiy ilm berishini qayd etadi. Samarali va ajoyib tashkil etilgan ma'ruza Power Point taqdimoti nusxasini olib yurgandan ko'ra afzalaroq ekanini va ma'ruza o'rni bosa olmasligini alohida aytib o'tish lozim [2]. Respublikamiz mustaqillikka erishgach, uning oldiga

juda qisqa muddatda yangicha fikrlovchi, respublika ravnaqi, taraqqiyoti uchun ongli ravishda kurashuvchi yetuk mutaxassis kadrlarni tayyorlash vazifasi ko'ndalang qo'yildi. Yetuk mutaxassis va yangicha fikrlovchi shaxslarni shakllantirish uchun chuqur bilimning o'zigina kifoya qilmasligi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Bizga ta'lim muassasini bitirganlar emas, ta'lim muassasasi tarbiyasini ko'rganlar kerak". Bu bilan Prezident bilimlar yig'indisini egallashga emas, balki ularni egallab, turli kasb-hunarlar siri, mahoratini o'zlashtirishga xizmat etuvchi bilimlarni o'rganish lozimligini ko'rsatib berdi.

Oliy o'quv yurtlarida o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishning muhim sharti mazkur jarayonga rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida foydalanib kelinayotgan innovatsiyalarni mamlakatimiz ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga tadbiiq etish va ta'lim jarayonini tashkil etishda pedagogik mahorat asoslaridan unumli foydalanishga bogliq boladi.

Har bir insonda u yoki bu kasbga qobiliyat mavjud bo'ladi. Ba'zi taniqli ruhshunoslarning fikricha (F.Gonobolin, N.Kuzmina), pedagogik kasbi uchun quyidagi 6 xil qobiliyatlar muhim hisoblanadi:

1. O'rta tusha bilish.
2. Tashkilotchilik.
3. O'zini idora eta bilish.
4. Mo'ljallay olish, chamalay bilish.
5. Kuchlilik, zehnlilik.
6. Faoliyatga ijodiy yondashish.

Bularning barchasi tarbiyaviy maqsad mavjud bo'lgan, insonparvarlik nuqtai-nazaridan turib yondashilgan taqdiridagina pedagogik qobiliyat tarkibiga kirishi mumkin.

Professor N.Azizxo'jaeva ta'lim jarayonini tashkil etishda pedagogik mahorat asoslaridan unumli foydalanish uchun muammoli vaziyatlardan foydalanishni tavsiya etadi. Muammoli vaziyat o'quvchi-talabalarga ma'lumotlar, bilimlar bilan yangi dalillar, hodisalar, vaziyatlar orasidagi dialektik qarshiliklar bo'lib, ularni tushunib olish uchun ilgari olgan bilimlarining yetishmasligidir. Bu qarama-qarshiliklar tushunmovchiliklar ijodiy bilimlarni o'zlashtirish uchun harakatlantiruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi [3]. O'quvchi-talabalar amalda bajargan topshiriq natijalari bilan o'zlarining nazariy jihatdan tushunib yetishlari o'rtasida bilimlarining yetishmasligi ham muammoli vaziyatlar yuzaga kelishiga olib keladi [4]. Muammoli vaziyatlarni vujudga keltirishda pedagogik muloqot muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik muloqot deganda, odatda, o'qituvchining o'quvchi bilan dars mobaynida va darsdan tashqari bo'ladigan aniq pedagogik funksiyalarga ega va qulay psixologik muhitni yaratish, shuning bilan birga, boshqa xildagi psixologik optimal ilmiy faoliyat va pedagog bilan o'quvchilar uchun o'rtadagi munosabatlar uchun yonaltirilgan professional muloqot shakli tushuniladi [A.A.Leontev].

Hozirgi sharoitda har qanday tarmoqqa mansub zamonaviy tashkilotlar innovatsiyalardan tizimli foydalanmagan holda, faoliyat yurita olmaydi. Biroq, innovatsiyalarning amalga oshirilishi bir qator qiyinchiliklarga bog'liq:

Birinchidan, zamonaviy xo'jalik yurituvchi sub'ektlar hamma vaqt ham innovatsion strategiya va turli innovatsiyalarning mazmuni va mohiyati haqida ob'ektiv tasavvurga ega emas.

Ikkinchidan, iqtisodiyotning aksariyat tarmoqlari (ta'lim, tibbiyot, qishloq xo'jaligi,

oziq-ovqat va qayta ishlovchi sanoat) konservatizm bilan farq qiladi va ularda band bo'lgan xodimlar ichida innovatsiyalarga bo'lgan motivatsiyalangan ehtiyojning mavjud emasligi kuzatiladi.

Uchinchidan, innovatsiyalarni amalga oshirish uchun yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda zarur bo'lgan innovatsion takomillashtirishni amalga oshirishga qodir bo'lgan malakali kadrlar zarur [5].

O'zbekiston iqtisodiyoti mulkchilik shakllarining xilma-xiligi, iqtisodiyot barcha sektorlarining tijoratlashuvi bilan shartlangan sifat jixatdan yangi tavsiflarga ega bo'ldi. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda nafaqat ob'ektiv sabablarga ko'ra, balki ko'pincha mahalliy ishlab chiquvchilarning bozorga yangi mahsulotni chiqarishga tayyor emasligi tufayli foydalanilmay turgan, tijoratlashtirish uchun istiqbolli hisoblangan ko'p sonli tadqiqotlar va ishlanmalar natijalari mavjud. Albatta, yangi mahsulotni yaratish va bozorga chiqarish, texnologiyalarni samarali tijoratlashtirish soxasida ishlovchi mutaxassislar soni hamda ularni tayyorlash sifati zamon talablariga mos kelmaydi. Hatto menejment soxasi bo'yicha ma'lumotga ega bo'lgan ko'plab mutaxassislar ham intellektual mulkni boshqarish, texnologiyalarni tijoratlashtirish soxasidagi tizimli bilimlarni o'zlashtirmagan, yangi yuksak texnologiyali mahsulotni bozorga chiqarishning o'ziga xos jihatlari, yangi texnologiyalarni kompaniyaning umumiy faoliyatiga integratsiyalash, texnologik audit, innovatsion loyihalarni boshqarish haqidagi tasavvurlari cheklangan.

Innovatsion menejerlarni o'qitishda foydalaniladigan shakllarni shartli ravishda uchta guruxga ajratish mumkin: an'anaviy; innovatsion; mustaqil o'qib o'rganish [1-rasm].

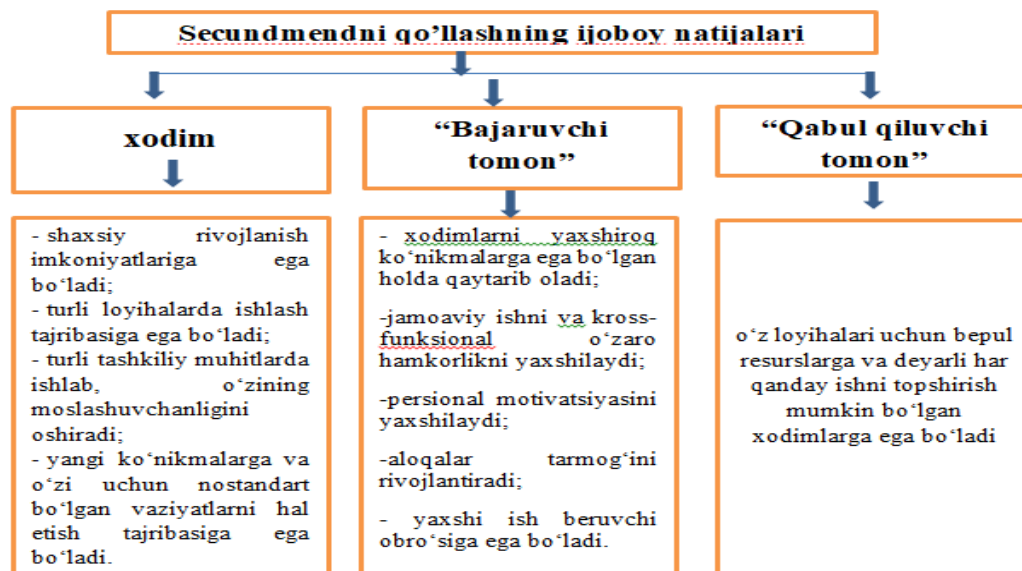
Rivojlangan Yevropa va AQSH mamlakatlarida personalni o'qitish va rivojlantirishning eng tabiiy usuli ishlab chiqarish kompaniyalarida keng qo'llaniladi. Murabbiylikning bu xili Buddying [inglizcha *buddy* – do'st] ma'nosini anglatadi. **Buddying** - bu, birinchi galda, ko'mak; yordam demakdir. Ushbu usul bir-biriga ob'ektiv va teskari bog'liklikni taqdim etishga, ham shaxsiy, ham korporativ maqsadlar va vazifalarni bajarishda, shuningdek yangi ko'nikmalarni o'zlashtirishda bir-birini qo'llab-quvvatlashga asoslangan.

Buddyingning mohiyati shundan tobora ortib borishi tahsil oluvchilarga qisqa vaqt ichida katta hajmdagi bilimlarni berish, materialni amaliyotda mustahkamlagan holda uni o'zlashtirishning yuqori darajasini ta'minlash imkonini beruvchi innovatsion shakllarni talab qiladi. Umumiy tendensiya faol o'qitish shakllaridan foydalanish va tinglovchilarda jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantirishga ko'proq e'tibor qaratilishidan iborat.



1-rasm. Innovatsion faoliyatni boshqarish sohasidagi mutaxassislarni o'qitishning shakl va usullari

Innovatsion faol o'qitish shakllaridan yana biri bu *Secondment* usulidir. *Secondment*-personalni ma'lum vaqtga zarur ko'nikmalarni egallash uchun boshqa tuzilmaga «xizmat safariga yuborish». Bunda secondment stajirovka yoki xizmat safarlari bilan hech qanday umumiylikka ega emas. Uning mohiyati shundan iboratki, xodim shu kompaniyaning boshqa tarkibiy bo'linmasiga yoki boshqa kompaniyaga vaqtinchalik yuboriladi. Secondment qisqa muddatli (100 soatga yaqin ish vaqti) ham, uzoqroq muddatli (bir yilgacha) ham bo'lishi mumkin. Secondmentni qo'llashning barcha taraflar, ya'ni xodim, bajaruvchi va qabul qiluvchi tomon uchun ijobiy natijalari mavjud [2-rasm].



2-rasm. Secondmentni qo'llashning ijobiy natijalari

Hozirgi davr talabiga ko'ra masofadan turib ta'lim olish – o'qituvchi va o'quvchilarning vaqt va makonga ko'ra bo'lingan muloqoti bilan farq qiluvchi ta'lim shakli muhim ahamiyat kasb etadi. Oqishga raxbarlik o'qituvchilarga jo'natiladigan yo'riqnoma tusidagi materiallar va ma'ruzalar yordamida yoki o'qituvchilar va o'quvchilarning davriy yuzma-yuz muloqotlari orqali amalga oshiriladi.

O'qitishning an'anaviy shakllaridan farqli o'laroq masofadan turib ta'lim olishda yangi element - kompyuter paydo bo'ladi. Masofadan turib ta'lim olishda foydalaniladigan axborot vositalari va texnologiyalar o'quvchilarning ijtimoiy va kasbiy muhitida qabul qilingan vositalar va texnologiyalarga mos kelishi kerak. Ushbu vositalar va texnologiyalarni shartli ravishda ikkita guruxga bo'lish mumkin:

1. Axborot uzatish uchun foydalaniladigan tizim va vositalar (telefon, televizion tizimlarning ko'p sonli turlari, lokal va global tarmoqqa ulangan kompyuter tizimlari).

2. Axborotni o'zgartirish va boshqarishni ta'minlovchi tizimlar va vositalar. Bu, odatda, maxsus dasturiy ta'minotdan foydalanuvchi periferiyali qurilmalar (skanerlar, printerlar, videoproyektorlar va h.k.) rivojlangan infratuzilmasiga ega bo'lgan avtonom yoki tarmoq kompyuter tizimlari [5].

Masofadan turib ta'lim olishda foydalanilishi mumkin bo'lgan barcha axborot vositalari ichida Internet markaziy o'rin tutadi. Bu turli formatdagi (matn, grafik tasvir, ovoz, video) ma'lumotlarni uzatishning yuqori tezligi va ishonchliligi bilan, shuningdek,

Internet eng sodda web - darsliklar, murakkab interfaol tizimlar, kompyuter modellari, virtual o'quv muhirlari ko'rinishida berilishi mumkin bo'lgan o'quv materiallaridan jamoaviy bo'lib foydalanish imkoniyatini taqdim etadi.

Innovatsion faoliyatni boshqarish bo'yicha mutaxassis tayyorlashni tinglovchilarni ishlab chiqarishdan ajralmagan xolda amalga oshirish, ularni ilg'or amaliyotga asoslangan o'quv qo'llanmalari, shu jumladan testlar hamda ta'limning har bir muayyan shakli uchun moslashtirilgan muayyan vaziyatlar taxlili keltirilgan elektron ko'rinishdagi o'quv qo'llanmalari bilan ta'minlash maqsadga muvofiq hisoblanadi [6].

Boshqarish obyektlari sifatida innovatsiyalarning o'ziga xosligi menejerning ushbu soxadagi kasbiy faoliyatining alohida xususiyatini belgilab beradi. Innovatsion menejerning mehnati ijodiy xususiyatga ega bo'lib, har taraflama bilimlarni talab qiladi va shaxsning taxliliy faoliyatga moyilligini nazarda tutadi. Texnik, texnologik, tashkiliy, tijorat tavsifdagi intellektual faoliyatning yangi natijalarini aniqlash, ushbu natijalarni qabul qilingan biznes strategiyasiga ta'siri nuqtai nazaridan tahlil qilish zarurligi, ularni huquqiy himoya qilishning optimal shakllarini tanlash, innovatsion biznesning qiymatini oshirish uchun huquqiy mexanizmidan foydalanish - bularning barchasi innovatsion faoliyatning ajralmas tarkibiy qismlaridir.

Biz tomonimizdan ko'rib chiqilgan seminar tiplari talabalarni muammoli o'qitishga tayyorlash uchun zarur bo'lgan va bir qancha pedagogik vazifalarni bajarishga qaratilgan mashg'ulotlar tizimidan iborat bo'ldi. Talabalarda o'qishga bo'lgan qiziqishni uyg'otish va shakllantirish ta'lim olishga bo'lgan motivatsiyani kuchaytirishi ehtimoldan holi emas. Ma'ruzalarning boshlang'ich qismi eng muhim masala hisoblanib, talabalarni ishontiruvchi va ushbu ma'ruzani eshitishlari kerakligini ifodalaydi.

Muammoli savolga javob topishni qidirishni tashkil etish o'zida muntazam qo'yilgan qadamlar modulini birlashtirdi. Ular quyidagilar:

- muammoli savolni qo'yish;
- qo'yilgan savollarga javob topish va asoslash bo'yicha talabalarning fikrlashga urinishlarini tashkil etish;
- javoblarning tanqidiy tahlilini tashkil etish, ularning kuchli va kuchsiz jihatlarini aniqlash;
- kelishilgan mavqe (pozitsiya)ni ishlab chiqish - eng to'g'ri javobni konstruksiyalash maqsadida javoblarni o'zaro qiyos qilishni tashkil etish);
- keyingi muammoli savolni qo'yishga o'tish.

Muammoli ta'lim jarayonida pedagog boshchiligida muammoli vaziyat yuzaga keltirilib, mazkur muammo o'quvchi-talabalarning faol mustaqil faoliyati natijasida bilim, ko'nikma va malakalarni ijodiy o'zlashtirish va aqliy faoliyatni rivojlantirishga imkon beradigan ta'lim jarayonini tashkil etish nazarda tutiladi.

Xulosa qilib aytganda, jaxonda munosib o'ringa ega bo'lish uchun mamlakatimiz oldiga yaqin vaqt ichida o'z ishlanmalariga tayangan xolda rivojlanishning ustuvor yo'nalishlarini ishlab chiqish vazifasi qo'yilgan. Ushbu vazifani hal etishda zamonaviy kadrlar - bozor sharoitida ishlash uchun tayyor, sifatli ta'lim olgan, jaxonda keskinlashib borayotgan rakobatbardosh innovatsion menejerlar, maslahatchilar, ekspertlar zarur.

Ushbu mutaxassislarning muvaffaqiyatli ishlashi O'zbekistonning yuqori sur'atlarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining garovidir. Buning uchun esa, oliy o'quv yurtlarida o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishning muhim sharti mazkur jarayonga rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida foydalanib kelinayotgan innovatsiyalarni mamlakatimiz ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga tadbiq etish va ta'lim jarayonini tashkil etishda pedagogik mahorat asoslaridan unumli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'limda muammoli o'qitish texnologiyasidan foydalanish esa ta'lim jarayonini amalga oshirishda universal vosita hisoblanadi. Bu texnologiya talabalar vaziyatli masalani izlash faoliyatiga, muammoni ifodalash va yechishga tayyorlangandagina samarali bo'ladi. Demak, muammoli o'qitish bu o'qitishning pedagogik texnologiyasi bo'lib, o'zining mazmuni va tuzilmasi bo'yicha o'qituvchi va talabaning ijodiy jarayonlarini sintezlaydi. Muammoli o'qitishda pedagogik faoliyatning xususiyatlari o'quv axborotlari mazmunini muammoli vazifalar va muammoli vaziyatlarga ko'chirish orqali maqsadlarni oydinlashtirish jarayonidan iborat bo'ladi.

Shunday qilib, ta'lim jarayonini tashkil etishda pedagogik mahorat asoslaridan hamda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish o'quvchi-talabalar bilim tizimlari va aqliy, amaliy faoliyatlarida samarali o'zlashtirishga yordam beradi. O'zlashtirgan yangi bilimlari esa kelajakda ta'lim muammolarini yecha bilish, mustaqil izlanishga o'rgatish, ijodiy tajribaga ega bo'lish va uni rivojlantirish, ta'lim jarayonining vazifalarini tahlil qilish, muammoli ta'limni aniqlash imkoniyatlarini ochib beradi.

FOYDALANILGAN ASOSIY ADABIYOTLAR RO'YXATI:

2. A handbook for teaching and learning in higher education: enhancing academic practice / (edited by) Heather Fry, Steve Ketteridge, Stephanie Marshall.-3rd ed. p. cm. pp: 61.

3. Azizxodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. - T., 2012.

2. Suyunov O.J. USING THE BASIS OF PEDAGOGICAL SKILLS IN ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS. НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «АРХИВАРИУС» Том 7, № 4 (58)/2022 ISSN 2524-0935, Kiev-2022.

3. Suyunov O.J. *ИННОВАЦИИ-ЗАЛОГ УСПЕШНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ* *Jurnal Science and innovation.* 11.12.2022DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.74241491>.

4. Suyunov O.J. *ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ УВЕРЕННОСТЬЮ В СЕБЕ И ЛИЧНОСТНЫМИ ОСОБЕННОСТЯМИ У СТУДЕНТОВ.* *Jurnal Science and innovation* 11.12.2022DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.74241491>.